

Купрікова Г. В.

Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В ОПОВІДАННІ «НО RAURA» ЗІ ЗБІРКИ «МАМА ПО СКАЙПУ»

У роботі здійснено аналіз вікової специфіки світосприйняття дитини на матеріалі української еміграційної літератури; проаналізовано образну систему сучасної української реалістичної прози для підлітків, опираючись на проблематичне коло творів, враховуючи різні критерії класифікації: внутрішній світ, характер, поведінку. Наголошено, що сучасна література є живим, складним і при цьому різноманітним процесом. Підлітки мають змогу читати ті твори, де порушено проблеми, які близькі їм. Насамперед це стосується текстів про трудову еміграцію дорослих, у яких є діти.

Статтю присвячено аналізу оповідання Г. Крук «Но раура» з антології «Мама по скайпу», зокрема увагу зосереджено на проблемі нещасливого дитинства, зумовленого таким феноменом, як соціальне сирітство, що стало наслідком трудової еміграції та комунікативної прірви між дорослими й дітьми. У статті окреслено своєрідність художнього осмислення жіночої трудової міграції, виявлені причини та наслідки такого явища з позицій лінгвопоетичного аналізу. Вектори дослідження спрямовано на нове осмислення «вічної проблеми» батьків і дітей із позицій дорослішання в умовах дистанту.

У роботі виокремлено типові засоби художньої виразності, якими послуговується письменниця для змалювання внутрішніх переживань головних персонажів твору. Визначено улюблені прийоми майстрині слова, з'ясовано, що канвою оповідання є психологічна напруга, що в тексті простежується перевага описів станів. Підкреслено, що основними засобами є внутрішній монолог персонажів, динамічний портрет та глибокий психологізм.

Значну увагу приділено аналізу образу матері як ключової фігури в процесі виховання дитини. Установлено, що для передачі психологічної напруги авторка оповідання вдається до різноманітних лінгвопоетичних конструкцій, зокрема, до уривчастих конструкцій, конструкцій невластиві прямої мови. Загалом наголошено на тому, що комунікація головної героїні оповідання та її сина постає історією коротких повідомлень та смайликів, які просто не здатні замінити живого спілкування матері та дитини.

Ключові слова: соціальне сирітство, дистант, психологізм, внутрішній монолог.

Постановка проблеми. В Україні міграційні процеси пов'язані з причинами економічного характеру: люди намагаються підвищити свій добробут, покращити матеріальне становище, вирішити житлове питання, відкрити власну справу, подолати невпевненість у завтрашньому дні тощо. Серед держав, до яких спрямовані потоки трудової еміграції, лідерство тримають Польща, Чехія, Німеччина, Італія, Португалія та інші країни Західної Європи. Робота за кордоном для значної кількості українців постає стратегією виживання, покращення умов життя та добробуту сімей загалом. Слід зазначити, що у світі майже 60% трудових мігрантів становлять жінки. Для дитини розлука з батьками, а особливо з мамою, є значною травмою, по-перше, а по-друге, така розлука стає причиною значних особистісних трансформацій (як позитивних, так і негативних) та вироблення власних стратегій.

Вивчення окремих аспектів життєдіяльності дистантної сім'ї займалися Д. Пенішкевич, І. Трубавіна тощо. Цікаві спроби систематизувати та класифікувати особливості саме українських дистантних сімей належить Д. Пенішкевич.

Сім'ї, члени яких із різних причин перебувають один від одного на відстані, науковці називають «дистантною», а саме визначення цього поняття знаходимо у працях І. Трубавіної. До цієї категорії вони відносять і сім'ї трудових мігрантів, у яких один із батьків або ж обоє стали заробітчанами.

У контексті дослідження подаємо тлумачення: дистантна сім'я – це близькі родичі (діти й батьки), що не мають спільного побуту й прямої взаємодії та спілкування, розділені тимчасовою необхідністю переміщення працездатних членів родини (батьків) до одного з населених пунктів із метою заробітку. Основними видами

зв'язку між дітьми й батьками є телефон, Інтернет, зокрема, скайп.

Наразі українська література вимагає від майстрів слова нового світовідчуття, нових тем і форм зображення дійсності. Насамперед це стосується творів, що стосуються трудової міграції жінок. Книга «Мама по скайпу», упорядниками якої є Мар'яна Савка та Катя Бруннер, привертає увагу реципієнта якраз у зв'язку з цією проблемою, а також у зв'язку з питанням особистісного розриву між батьками й дітьми через що настає родинна криза та відбувається переоцінка, трансформація сімейних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему взаємовідносин батьків і дітей справедливо можна вважати «вічною» проблемою літератури, однак на початку XXI століття вона набуває новими рисами: тепер діти заробітчани змушені вчитися спілкуватися з батьками за допомогою комп'ютера та різних гаджетів. І художня творчість повинна враховувати цю тенденцію. Збірка «Мама по скайпу» привернула увагу таких науковців, як О. Галета, яка спрямувала вектори свого дослідження на соціальну проблематику оповідань з урахуванням формальних здобутків постмодернізму, а основною проблемою текстів збірки вважає розрив комунікації між батьками й дітьми в умовах постколоніальної та посттоталітарної ситуації, що склалася на теренах України після розвалу Радянського Союзу. Також науковиця торкається проблем розмежування дитячої літератури та літератури для дітей і доходить до висновку, що антологію «Мама по скайпу» підпадає під таку дефініцію: «Підліткова література в особливий спосіб: не тому, що вона призначена, насамперед, для підліткової аудиторії, а радше тому, що являє “підліткову” стадію самої літератури, у якій доросле й дитяче розділити майже неможливо» [3, с. 33].

Частково проблему еміграції в збірці «Мама по скайпу» заторкнула Г. Гусласька, зосередившись психотипах в оповіданнях. Дослідниця вважає, що в текстах «спостерігаються складні особистісні трансформації головних персонажів, їх емоційні стани та почуття. Глибокі особистісні трагедії та намагання адаптуватися до нових життєвих складних умов – ось про що ці твори» [5, с. 36].

Згадує про проблематику збірки й Т. Качак у роботі, присвяченій художньо-естетичній парадигмі сучасної прози для дітей та юнацтва. Вона зазначає, що автори збірки намагалися художньо осмислити проблему кризи інституту сім'ї та тему соціального сирітства [7, с. 15].

Постановка завдання. Актуальність роботи зумовлена її зв'язком з антропоцентричною парадигмою. Дослідження присвячено розкриттю «вічних проблем» українського літературознавства – взаємодії батьків і дітей. Актуальним постає й саме звернення до збірки «Мама по скайпу», оскільки це дає змогу проаналізувати не лише традиційне осмислення порушеної проблеми, а й дозволяє поглянути на питання дорослішання в умовах дистанту.

Мета роботи полягає у виявленні своєрідності художнього осмислення жіночої трудової міграції в сучасній українській прозі; характеристики особливостей різноаспектного лінгвопоетичного зображення психологізму в збірці «Мама по скайпу».

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XX – на початку XXI століття поява антологій у літературному процесі стала звичним явищем. Проте ці антології є трохи відмінними від звичних, коли автори добирали твори, а упорядники класифікували тексти за певним принципом та об'єднували їх у книгу. Наразі з'явилося чимало видань, що укладені саме за іншим принципом: упорядники запрошують авторів писати нові твори відповідно до запропонованої ідеї. Саме такою є антологія «Мама по скайпу», де література виконує не тільки свої основні функції, а й сприяє вирішенню соціальної проблеми комунікаційного розриву між батьками й дітьми. Ідея антології виникла в Мар'яни Савки під час розмови з Михайлом Маргулісом – продюсером письменниці-емігрантки Наталії Гузеевою, яка колись проживала в Німеччині. Книга нараховує одинадцять різнопланових оповідань, предметом осмислення в яких стали зміни в стосунках дітей та дорослих, спричинені еміграцією останніх. Усі вміщені в книзі оповідання описують сучасність. Важливу роль відіграє також якщо не правдивість, то правдоподібність; уміння «показувати речі так, начебто вони існують, а обставини – начебто вони такими є насправді» [6, с. 190].

Уся книги просякнута суспільно значущою проблемою соціального сирітства як наслідку розриву комунікації між дітьми й батьками через міграційні процеси. Не випадково в назву книжки винесено сакральну для української ментальної свідомості постать. Українська фольклорна традиція надає особливого значення зв'язку матері й дитини, їхній безпосередній комунікації від народження. Як спілкуватися з мамою, якщо вона далеко? Може, по скайпу? І письменники дають однозначну відповідь – так. У далеких закарпат-

ських селах практично немає доріг, проте є якісний Інтернет, і тут його проводять спеціально, щоб діти хоча б у такий спосіб бачилися з мамами.

Автори оповідань у збірці «Мама по скайпу» художньо осмислюють тип жінки-заробітчани, яка змушена відмовитися від щоденного спілкування з дитиною та їхати за кордон задля кращого життя для себе та своєї родини. Іншого виходу вона просто не бачить, не розуміє, як інакше може допомогти власній родині. Відтак діє за аналогією, за найпростішою схемою, стаючи в довжелезні черги до посольських віконечок по візи, аби врешті поповнити армію трудових мігрантів [11, с. 9]. Дуже яскраво характеристики образів матерів-заробітчаник представлено в таких оповіданнях збірки: «Но рауга» Галини Крук (Неля), «Славка» Галини Малик (Леся), «Фрау Мюллер не налаштована платити більше» Наталі Сняданко (Христина).

Діти в збірці також є окремою категорією. Вони матеріально забезпечені, однак позбавлені найважливішого – спілкування з батьками. Кожен автор із збірки по-своєму моделює проблему загубленого дитинства дітей заробітчаник, проблему зруйнованих родинних стосунків. І кожна дитина переживає втрату матері дуже гостро. В оповіданні «Но рауга» (італ. не бійся) Неля залишає під опіку бабусі сина Івасика, а сама їде працювати до Італії. Мати-одиначка переконана, що обов'язково повернеться, як тільки виплатить кредит за квартиру. Рідний син – не по-дитячому розважливий хлопець, у якому часом проступає щось різке й колюче, їжакувате. «А що ж ти хотіла, – апелює вона сама до себе маминим голосом, він там одним один, покинутий, мусить давати собі раду, якось виживати в цьому світі» [11, с. 14]. Внутрішнє мовлення Нелі вважаємо найбільш психологічно насиченим серед інших видів мовлення: «На відстані ти ніби втрачаєш право виховувати його, згладжуєш гострі кути розмов, тільки щоб той зв'язок не перервався» [11, с. 14]. Іван, який спілкується з нею через скайп, став уже зовсім іншим, це вже не той маленький хлопчик у її уяві, якого так легко було оборонити й утішити, сховавши в обіймах: «Синова фотографія, яку вона носить у гаманці, давно не актуальна, але їй подобається саме ця – де йому приблизно три. Він розіспався в автобусі, але вони вже приїхали. Він тоді, пригадає Неля, тер кулачками очі й був такий розпашілий і солодкий зі сну, як свіжа булочка» [11, с. 15]. Галина Крук проводить художні паралелі, увівши в текст розповіді опис новонародженого телятка, ще такого кудлатого, з тремтливими ніжками, що

постійно розповзаються; його вилизує корова. Натякає, що дитина є в безпеці тільки за умови наявності мами, як те маля біля корівки.

Головна героїня відчуває брак родинного затишку, їй не вистачає синочка, який так ніколи й не дізнається, як його маму в перші місяці перебування в Італії тягнуло, наче злочинця, на дитячий майданчик у парку: «Сідала на лавці, дивилася на дітей і плакала тихенько, як мишка, беззвучно, закрившись від усіх газетою» [11, с. 17]. Письменниця порівнює Нелю з мишкою, яка хоче сховатися від усіх, бути непомітною. Героїня відчуває страшенну самотність, яка призводить до того, що жінка починає ненавидіти себе та свій статус нелегалки, адже він не дає змоги «хоч ненадовго з'їздити додому! Ніхто ж не поверне їй того відкритого щирого малюка, який так кумедно лепетав “моя-моя мамуся”, щосили обіймаючи її за шию, чи так благально дивився знизу вверху, коли просився “на уцьки”. Він виріс, а вона не встигла побути його мамою» [11, с. 16]. Того хлопчика вже немає в реальності; він залишився тільки на дитячій фото, яке в мами завжди з собою.

Мова персонажів передає психологічну напругу за допомогою уривчастих конструкцій. Історія спілкування Нелі та її сина – це ряди скупих повідомлень: «Абонент Іван 2002 не відповідає»; «Пропущені дзвінки від Іван 2002». І поміж них – смайлики – універсальний і швидкий спосіб відображення емоцій. Ці смайлики сповнені таємничості для Нелі, адже жінка не завжди здатна зрозуміти по позначкам, що відчуває її син. Так, смайлик-ведмедик, на переконання Івана, є «обнімалником», однак це важко розпізнати матері. І взагалі син дуже соромиться виражати свої почуття, а Нелю це лякає, бо жінка «боїться, що її йому не буде з ким поділитися, навіть якщо щось таке присниться чи хтось його скривдить, і та образа завжди стоятиме поміж ними, розростаючись із кожним днем. І врешті стане такою великою, що вони ніколи не зможуть більше наблизитися один до одного» [11, с. 18].

Галина Крук змушує читача замислитися над тяжкою ситуацією, вкладаючи свої думки в уста Василини, односельчанки Нелі: «Одного дня настає така мить, коли ти вирішуєш кинути все це й повернутися додому, до сім'ї... Майже дорослі діти зустрінуть тебе з радістю, особливо подарунки. Радість пригасне, коли ти скажеш, що не збираєшся повертатися назад. Тобі ніде буде розкласти свої речі, бо в кожного своя кімната й своя шафа. Ти не зможеш вклинитися в їхнє життя, бо

воно звикло минати без тебе. Бо ти для них – конверт чи переказ із сотнями євро, голос у телефонній трубці» [11, с. 21].

Висновки й пропозиції. Найбільш важливою темою, які порушені в збірці «Мама по скайпу», є питання трудової міграції й ставлення до такого феномену дітей та їхніх батьків. При цьому важливо, що автори оповідань збірки не засуджують батьків, однак відверто співчують дітям. Художній світ оповідань збірки «Мама по скайпу» є синтезом образів, які наповнені авторськими конкретно-чуттєвими, індивідуалізовано психологічними, емоційно-оцінними смислами.

Загалом, оповідання «No paura» побудоване на психологічній напрузі: над сюжетом переважає опис стану. Сама ж розповідь сфокусована на хиткому внутрішньому стані жінки, позбавленої вибору. Зображення внутрішнього світу героїні, її емоцій та почуттів превалює над описом зовнішності. Провідною рисою образотворення виступає психологізм, а важливими засобами – динамічний портрет, внутрішнє мовлення персонажів у формі монологу, рідше – діалогу. Використання внутрішнього монологу є ключовим засобом для зображення духовного світу жінки-заробітчани, яка поповнила армію трудових мігрантів.

Список літератури:

1. Беленька Г.В. Образ матері в українській культурі та його вплив на формування особистості. *Вісник психології і педагогіки*. 2015. С. 21–29.
2. Брутман В. Н. Причины социального сиритства. *Соціальна робота*. 1994. № 5. С. 11–12.
3. Галета О. І. Новий реалізм у нових реаліях: «Мама по скайпу». Вип. 219, т. 231. С. 29–33.
4. Гулак А.Т. О стилистике художественной прозы: избранные статьи. Київ : Українське видавництво, 2007. 214 с.
5. Гуславська Г. Проблема еміграції в контексті української літератури початку XXI століття. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/13383/1/Гуславська%20Ганна.pdf> (дата звернення: 11.12.2022).
6. Канарська А. Мама по скапу. Рецензії та огляди. 2013. № 26. С. 190–195.
7. Качак Т. Б. Типологія дитячих образів у сучасній українській реалістичній прозі для підлітків. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. 2015. № 2 (30). С. 322–336.
8. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття: монографія. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
9. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття: монографія. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
10. Пенішкевич О. Подолання важковихованості у дітей із дистантних сімей. Київ : Сяйво, 2004. 520 с.
11. Савка М., Бреннер К. Мама по скайпу. Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. 190 с.
12. Сов'як І. Чому українці їдуть на заробітки, хоч це може зламати їхнє життя. BBC News Україна: URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53446483> (дата звернення: 11.12.2022).
13. Толстокорова А.В. Мама моет раму в Риме: Гендерные аспекты транснационального родительства в Украине. *Журнал исследований социальной политики*. 2012. № 10 (№ 3). С. 395.
14. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Київ : Фоліо, 2003. 114 с.
15. Фащенко В. В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури. Київ : Дніпро, 1981. 279 с.

Kuprikova H. V. THE PROBLEM OF SOCIAL POVERTY IN THE STORY “NO PAURA” FROM THE COLLECTION “MOM ON SKYPE”

The work analyzes the age specificity of the child's perception of the world based on the material of Ukrainian emigration literature; the figurative system of modern Ukrainian realistic prose for teenagers is analyzed, based on the problematic range of works, taking into account various classification criteria: inner world, character, behavior. It is emphasized that modern literature is a living, complex and, at the same time, diverse process. Teenagers have the opportunity to read works that deal with issues that are close to them. First of all, this applies to texts about the labor emigration of adults who have children.

The article is devoted to the analysis of H. Kruk's story “No Paura” from the anthology “Mom on Skype”, in particular, the attention is focused on the problem of unhappy childhood caused by such a phenomenon as social orphanhood, which was a consequence of labor emigration and the communication gap between adults and children. The article outlines the originality of the artistic understanding of female labor migration, reveals the causes and consequences of such a phenomenon from the standpoint of linguopoetic analysis.

Research vectors are aimed at a new understanding of the “eternal problem” of parents and children from the perspective of growing up in remote conditions.

The work highlights the typical means of artistic expression used by the writer to portray the inner experiences of the main characters of the work. The favorite techniques of the master of words have been determined, it has been found that psychological tension is the canvas of the story, that the text shows the superiority of descriptions of states. It is emphasized that the main means are the internal monologue of the characters, a dynamic portrait and deep psychologism.

Considerable attention is paid to the analysis of the image of the mother as a key figure in the process of raising a child. It was established that in order to convey psychological tension, the author of the story resorts to various lingupoetic constructions, in particular, fragmentary constructions, constructions of non-proper direct speech. In general, it is emphasized that the communication between the main character of the story and her son is a story of short messages and emoticons, which simply cannot replace the live communication of mother and child.

Key words: *social orphanhood, distance, psychologism, internal monologue.*